

КОМПОЗИЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕКОРАТИВНИХ НАСАДЖЕНЬ ВЕЛИКИХ МІСТ ЗА УЧАСТЮ ЩЕПЛЕНИХ ВИДІВ ТА ФОРМ ЛИСТЯНИХ РОСЛИН

Наведені результати досліджень асортименту щеплених видів та форм листяних рослин для створення композицій на садово-паркових об'єктах. Висвітлені дані щодо підщепи та прищепи та подано основні декоративні якості отриманих рослин.

Ключові слова: Щеплення, декоративні насадження, композиції

Щеплення, декоративні насадження, композиції. Містобудування і архітектура спрямовані на створення оптимальних умов для праці, побуту та відпочинку населення. Бурхливі темпи містобудування вимагають продуманого підходу до його невід'ємної частини – садово-паркового будівництва. Декоративні насадження відіграють значну роль в житті людей, особливо міських жителів. Кожний елемент системи озеленення бере участь в організації території міста й оформленні його архітектурно-художнього вигляду, забезпечує рекреаційні потреби населення, захищає від шуму, пилу, регулює температурний і вітровий режими, сприяє оздоровленню екологічного становища, поліпшенню умов праці та побуту населення.

Відомо, наскільки важлива роль просторово-архітектурної виразності декоративних насаджень для ландшафту. При цьому, зважають не лише на розміри рослини, але і на її декоративні якості – форма і розміри крони, гілкування, фактура та колір кори, форма і забарвлення листків. Форма крони є однією із найважливіших декоративних ознак деревних рослин. Природні форми крон досить різноманітні, в межах одного і того ж виду, у більшості деревних рослин, існують форми, крони яких дуже різняться від типових для даного виду. Цього можна досягти складним формуванням та обрізкою, але в селекції оригінальні форми, сорти та різновиди розмножують переважно щепленням, а вже потім використовують формування та обрізку [6].

Метою досліджень є вивчення асортименту перспективних щеплених видів та форм листяних рослин для створення високодекоративних композицій на садово-паркових об'єктах.

Об'єктом досліджень є щеплені види та форми листяних рослин, які застосовують для створення декоративних насаджень на садово-паркових об'єктах.

Результати досліджень. Власні багаторічні дослідження та аналіз літературних джерел показали, що розширення асортименту видів та форм

листяних деревних рослин, для створення високодекоративних садово-паркових композицій, диктує необхідність не лише виведення нових сортів, пошуку цікавих інтродуцентів, але і використання тих можливостей, які надає вегетативне розмноження рослин шляхом щеплення [1, 2, 3, 5, 7].

Щепленням називають з'єднання двох частин різних рослин, в результаті чого вони зростаються і продовжують рости як єдиний організм. Один компонент щеплення, що називають *прищепою*, є частиною стебла рослини, яку потрібно розмножити. Її прищеплюють на кореневу систему іншої рослини, що називають *підщепою*. Всі різноманітні способи вегетативного з'єднання рослин називають – щепленням, лише коли із прищепою з'єднують бруньку, застосовують термін “окулювання”. Внаслідок щеплення утворюється єдиний організм, кожна частина якого зберігає свої функції. Розмноження щепленням найбільш поширене в садівництві для збереження сортових особливостей, прискорення початку плодоношення або стерильності, посилення чи послаблення росту, підвищення декоративності, стійкості і т.д. За результатами досліджень, найбільшу зацікавленість викликають щеплені штамбові форми декоративних рослин. Щеплення у штаб дозволяє досягти наступної мети:

1. *Підвищити декоративні якості рослин, при цьому, на штамбовій підщепі змінюється габітус прищеплених рослин.* Аронія чорнопліва (*Aronia melanocarpa* Elliot.) прищеплена у штаб горобини звичайної (*Sorbus aucuparia* L.) має компактні розміри і кулеподібну форму крони. Кизильник горизонтальний (*Cotoneaster horizontalis* Decaisne) на глоді звичайному (*Crataegus oxyacantha* L.) формують рослину із плакучою формою крони. Карагана деревовидна ‘Лорберга’ (*Caragana arborescens* ‘Lorbergii’) на штабі карагани деревовидної (*Caragana arborescens* Lam.) набуває незвичайної форми крони [2, 3].

2. *Використовувати щеплені штамбові форми замість рослин, крона яких сформована обрізкою, або нарівні із ними.* Кулеподібні, плакучі та зонтикоподібні крони рослин можливо сформувати щепленням у штаб. При цьому, висота штабу визначає висоту майбутньої рослини. Клен гостролистий кулеподібний (*Acer platanoides* ‘Globosum’) на високому (3-4 м) і низькому (20-50 см) штабах виглядає по-різному, що розширює можливості його використання у ландшафті.

3. *Покращити стійкість рослин до несприятливих факторів середовища.* Щеплення у штаб горобини звичайної (*Sorbus aucuparia* L.) хеномелеса японського (*Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl.) не лише дозволяє підняти на видимий рівень його ефектні квітки, але і підвищує зимостійкість рослини.

4. *Прискорити час настання цвітіння та плодоношення рослин.*

Щеплення навесні живців декоративних сортів яблуні пурпурової (*Malus purpurea* (Barbier) Rehd.) у штабм яблуні ягідної (*Malus baccata* (L.) Borckh.) дозволяє до осені отримати рослини із невеликою рівносторонньою кроною. Пов'язано це з тим, що штабмові підщепи, як достатньо дорослі рослини, мають добре розвинуту кореневу та провідну системи. У деяких випадках, якщо на живці підщепи були квіткові бруньки, щеплена рослина квітує і плодоносить у рік щеплення.

Існують види деревних рослин, які мають природну плакучу форму крони – береза повисла (*Betula pendula* Roth.), верба вавилонська (*Salix babylonica* L.), клен сріблястий (*Acer saccharinum* L.), гіркокаштан звичайний (*Aesculus hippocastanum* L.), ліщина звичайна (*Coryllus avellana* L.), вільха сіра (*Alnus incana* Moench), тополя біла (*Populus alba* L.), черемха звичайна (*Padus avium* Mill.) [5, 7], є досить високими і ширококронними деревами, тому їм необхідний простір для зростання. Вони органічно вписуються у простір парків природного стилю або ефектно виглядають на берегах великих водойм. Ділянки обмежені у розмірах, якими є вуличні посадки у містах, прибудинкові території, території шкіл, дитсадків, кладовищ, а також території, які мають гарно проглядатися, оформлюють невеликими за розмірами деревними рослинами, при цьому, використовують щеплені види та форми листяних і хвойних рослин. Найбільш поширеними формами крони щеплених декоративних рослин є плакуча, кулеподібна (штабмова та кущова), пірамідальна, колоноподібна та зонтикоподібна.

Плакучі деревні форми крон вирізняють трьох типів: гілки крони, круто вигнувшись, звисають донизу, утворюючи вузьку плакучу форму (*reflexa*); гілки звисають донизу по дузі (*pendula, pendens, pendulina*); гілки ростуть в сторони паралельно землі, а потім звисають донизу (*inversa*).

Розрізняють рослини низькоштабмові (до 1 м), рослини зі штабмом середньої висоти (від 1 до 2 м) і високоштабмові (від 2 до 5 м). Для плакучих форм низькі штабми не придатні, річний приріст пагонів деревних рослин сягає до 1,5 м і гілки таких рослин стеляться по газону чи доріжці. Краще рослину щеплювати на високий штабм, для проявлення, у повній мірі, своїх декоративних якостей – форми крони, забарвлення листків, квіток і т.д.

Плакучі форми деревних рослин використовують для формування невеликих алей, обрамлення входів, у якості вертикальних акцентів у квітниках і кам'янистих садах Щеплені на різній висоті, вони вишукано виглядають у групі, в якості домінанти і на дитячих майданчиках. За рахунок використання однієї рослини із плакучою формою крони, яку висаджують на газоні невеликої ділянки, можливо створити загальну пейзажну картину простору. Вишукано виглядають плакучі рослини і у зимовий період, завдяки архітектоніці крони, вкритої снігом.

Асоціації із водою, підказують рішення висадити плакучі форми рослин біля невеликих водойм. На ділянках, без водойм, вони створюють праобрази невеликих рослинних фонтанів. Висаджені по колу, навкруги невеликої ділянки на газоні, плакучі форми разом із рослинами водойм створюють ілюзію річки. Замість газону можна використати ґрунтовкривні рослини сріблястого забарвлення або інертний матеріал (гальку) і ретельно замульчувати ділянку. Плакучі форми крон рослин є дуже пластичними, деякі з них мають не лише пониклу форму крони, але і одночасно незвичайний колір листя – пурпуровий (в'яз, робінія), золотистий (горобина, ясен), біло-пістрявий (вишня).

Рослини із плакучою формою крони та довгими тонкими пагонами, що звисають до землі, найчастіше використовують для створення високодекоративних композицій. Найвідомішими серед рослин є різноманітні верби – *Salix caprea 'Pendula'* та *Salix purpurea 'Pendula'*, горобини (*Sorbus L.*), карагана деревовидна (*Caragana arborescens Lam.*). Форму крони *'Pendula'* мають більшість форм дерев та кущів.

Плакуча форма в'яза шорсткого (*Ulmus glabra L.*), яка виведена в 1816 р., часто можна зустріти у посадках старих насаджень. Надзвичайно щільна крона рослини створює практично непроникний для сонця намет.

Карагана деревовидна, або акація жовта (*Caragana arborescens 'Pendula'*) ефектна своїми довгими пагонами, у дорослому віці рослини крона має зонтикоподібну форму, яка сформована із старих вигнутих і повислих по периферії молодих пагонів. Форму *'Walker'* відрізняють не лише пагони, що опускаються донизу, але і дуже вузьке листя, схоже до карагани деревовидної *'Lorbergii'*.

Верба козяча (*Salix caprea L.*) дуже ефектна рано навесні, під час цвітіння, коли золотаві сережки із ніжним ароматом повністю покривають повислі гілки.

Верба пурпурова (*Salix purpurea L.*) декоративна блакитно-сизим продовгуватим листям, яке у штамбовій формі виглядає інакше, ніж у верби козячої (*Salix caprea L.*).

Горобину звичайну (*Sorbus aucuparia 'Pendula'*) можна часто зустріти у посадках старих скверів та парків.

Ясен звичайний 'плакучий' (*Fraxinus excelsior 'Pendula'*) – одна із найбільш старих декоративних форм. Відома в Англії ще із середини XVIII ст., має незвичайну форму крони, у вигляді великого положу. Гілля дугоподібно звисає до землі. Пошкоджується пізніми весняними заморозками, але відновлюється. Особливого вигляду рослині надає перисте листя, яке із нижньої сторони блідо-зелене і має невелике опушення по жилкам. Усі рослини, за своєї об'ємної крони, виглядають дуже ажурними.

Менш ефектний, але також декоративний, ясен звичайний однолисточковий ‘плакучий’ (*Fraxinus excelsior ‘Monophylla Pendula’*) із не симетричною, розкидистою формою крони.

Декоративними є і плакучі форми яблуні низької (*Malus pumila L.*), що мають довгі тонкі пагони із червоними молодими листками, рясно покриваються навесні пурпуровими квітками і спадають до землі. Привабливі плоди, схожі на вишню темно-червоного (у червоно-квіткових форм) або жовтого кольорів (у білоквіткових), не їстівні, проте довго зберігаються на гілках, прикрашаючи дерево пізньої осені. Зонтикоподібна білоквіткова форма крони росте розкидисто у сторони, утворюючи пласку ‘парасолю’ над поверхнею ґрунту, дуже ефектна під час цвітіння. Бутони рожевого кольору перетворюються на білі квітки, квітування дуже рясне.

Плакуча форма крони у груші верболистної (*Pyrus salicifolia L.*) приваблива сріблястим кольором листя, а за правильної обрізки молодих дерев, нагадує чашу, по периферії якої спадають молоді пагони. Плоди – маленькі зелені груші, дуже декоративні, але не їстівні.

Яскравим представником декоративних щеплених форм із кулеподібною формою крони є клен гостролистний (*Acer platanoides ‘Globosum’*), має форми із надзвичайно гарним забарвленням листків: ‘Crimson King’ із яскраво-червоним при розпусканні, а потім до осені змінним до темного пурпурово-червоного, і ‘Drummondii’, у якого листки, при розпусканні, ніжно-рожеві, а пізніше стають світло-зеленими із широким білим або кремово-білим облямуванням [5].

Кущові рослини, сформовані чи вирощені у вигляді дерев, мають ряд переваг: дуже ефектно і красиво виглядають, у такому випадку штамп виступає як підставка, ніжка або дуже вузька ваза, куди можна “поставити” букет із квітучих повислих гілок; загальний вигляд рослини дозволяє її використати у якості домінанти (основи) будь-якої композиції; крона штампобового куща краще освітлена, менше уражується шкідниками і збудниками хвороб, а якщо кущ ягідний – полегшує збір плодів.

Щеплені форми штампобових кущових рослин умовно розділяємо на: ягідні, красивоквітучі і з не звичайною формою крони. Серед ягідних, фаворитами є культурні сорти смородини (*Ribes*) і агрусу (*Grossularia reclinata (L.) Mill*), щеплені на штамп смородини золотистої (*Ribes aureum Pursh.*). Плодоносять вони менше, ніж кущові рослини, але збирати з них ягоди простіше, і виглядають такі рослини дуже ефектно. У смородини криваво-червоної (*Ribes sanguineum Pursh*) виведені сорти із темно-червоними, махровими та крупними квітками, вони ефектні у штампобовій формі, але типовий вид недостатньо зимостійкий. В умовах Полісся та Лісостепу зимує без ушкоджень аронія чорноплода (*Aronia melanocarpa*

Elliot.) – компактне дерево із глянцеvim листям, восени яскраво забарвлене у червоно-пурпурові тони із наявними чорними блискучими плодами.

Для створення композицій на садово-паркових об'єктах нерідко застосовують щеплені форми красивоквітучих деревних рослин – яблуні (*Malus* Mill.), глоди (*Crataegus* L.), бузки (*Syringa* L.) та ін. [1]. У яблунь вирізняють декоративні плакучі форми рослин, форми із пурпуровими та махровими квітками, із різними відтінками листків – від зелено-червоного до темно-пурпурового, практично чорного. Ефектно у рослинних композиціях виглядає мигдаль трьохлопатевої (*Prunus triloba* 'Plena' або *Amygdalus triloba* 'Plena'). Штамбовою підщепою рослини слугує слива колюча (*Prunus spinosa* L.). Навесні, під час рясного цвітіння, рослина виглядає дуже гарно, але взимку може підмерзати, тому нерідко її заміняють садовими формами глодів – глодом звичайним або згладженим (*Crataegus oxyacantha* L.), що також має махрові квіттки усіх відтінків – від світло-рожевого до темно-червоного. На одній рослині одночасно квітнуть білі, біло-рожеві та рожеві квіттки. У багатьох рослин роду глід (*Crataegus* L.) є сорти з махровими білими, рожевими, червоними квітами, а також із біло-пістрявими листками та плакучою формою крони. Прищеплюють рослини на спеціально вирощену підщепу того ж глоду одноматочкового (*Crataegus monogyna* Jacq.).

Одними із перших кущів, які зацвітають рано навесні, є різні види форзиції (*Forsythia* Vahl.). Доцільно прищеплювати ці види рослин на штамб бирючини (*Ligustrum* L.).

Калину Бульденеж 'Roseum' (*Viburnum opulus* 'Roseum') прищеплюють на калину гордовину (*Viburnum lantana* Mill.), отримуючи невисокі красивоквітучі дерева. До найпоширеніших красивоквітучих кущів на штамбі відносять троянди (*Rosa* L.) та бузки (*Syringa* L.). У випадку щеплення на штамб декількох сортів рослин із різним забарвленням квіток, отримують рослини із не звичайною формою крони.

Піднімаючи на висоту штамбу рослини, які мають незвичайну форму крони, можна підкреслити їх особливості, як у форм карагани деревовидної (*Caragana arborescens* Lam.). Плакуча форма 'Lorbergii', щеплена на штамб, виглядає настільки екзотично, що її називають „північною пальмою”. Карликові форми карагани (*Caragana* Lam.), на невисоких штамбах, виглядають як мініатюрні дерева. Штамбову форму можна формувати і у окремих видів кизильників (*Cotoneaster* Bauhin), бруслини (*Euonymus* L.), хеномелеса японського (*Chaenomeles japonica* (Thunb.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. При підборі щеплених видів та форм листяних рослин, для створення композицій на садово-паркових об'єктах, необхідно враховувати не лише їх габітуальні особливості, але і біологічні та екологічні вимоги.

1. Більшість із досліджених нами рослин мають понижено життєздатність, відрізняються послабленим ростом і є менш стійкими, порівняно із типовими видами, але є необхідними і незамінними елементами при створенні високодекоративних композицій.

Список використаних джерел

1. Александрова М.С. Аристократы сада: красивоцветущие кустарники / М.С. Александрова. – М. : ЗАО “Фитон+”, 2002. – 192 с.
2. Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Частина II. Довідник / [М.А. Кохно, Н.М. Трофименко, Л. І. Пархоменко та ін.]; за ред. М. А. Кохна та Н.М. Трофименко. – К.: Фітосоціоцентр, 2005. – 716 с.
3. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Частина I. Довідник / [М.А. Кохно, Л.І. Пархоменко, А.У. Зарубенко та ін.]; за ред. М.А. Кохна. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – 448 с.
4. Доброчаева Д.Н. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю. Н. Прокудин и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.
5. Колесников А.И. Декоративные формы древесных пород / А.И. Колесников. – М.: Изд-во мин-ва коммун. хоз. РСФСР, 1958. – 278 с.
6. Кудрявец Р.П. Обрезка плодовых и декоративных деревьев и кустарников / Р.П. Кудрявец. – М.: Издательский Дом МСП, 2004. – 224 с.
7. Кушнір А.І. Використання у ландшафтному будівництві м. Києва нових сортів та форм листяних щеплених декоративних рослин / А.І. Кушнір, Ю.Р. Карпов, О.А. Кушнір // Вищі навчальні заклади – Києву : Матер. наук.-практ. конференції. – К., 2004. – С. 39-41.

Аннотация

В статье наведены результаты исследований ассортимента привитых видов и форм листовых растений для создания композиций на садово-парковых объектах. Приведены данные о подвое и привое растений, а также основные декоративные свойства полученных растений.

Ключевые слова: Прививка, декоративные насаждения, композиции

Annotation

In the article the resulted results of researches of assortment of the instiled kinds and forms of leafy plants are for creation of compositions on park and garden objects. Lighted up questions in relation to a subgraft and graft of plants and basic decorative qualities of the got plants are given.

Key words: Inoculation, decorative planting, compositions